

Bożena Szewczul

"Il monachesimo femminile", Mariella Carpinello, Milano 2002 : [recenzja]

Prawo Kanoniczne : kwartalnik prawnohistoryczny 48/1-2, 267-271

2005

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Mariella Carpinello, *Il monachesimo femminile*, Arnoldo Mondadori Editore, Milano 2002, ss. 349

Monastycyzm chrześcijański, jako specyficzna forma życia pielęgnująca ideał odosobnienia, samotności, ascezy i kontemplacji na drodze realizacji rad ewangelicznych, bierze swą nazwę od słowa greckiego *monos* – sam, samotny. Należy on w Kościele do najstarszych form życia poświęconego całkowicie Bogu, a jego początki sięgają III wieku.

Obecnie pojęcie monastycyzmu jest mało znane i rzadko stosowane w języku polskim, a jeżeli się pojawia, to zazwyczaj w odniesieniu do tradycji prawosławnej. Pod hasłem *monastyr* najczęściej rozumie się klasztor w kościołach wschodnich, a termin mnisi utożsamia się ze słowem zakonnicy, chociaż ci ostatni pojawili się dopiero w XIII wieku, i nie zawsze aplikuje się je do benedyktynów, kamedułów, kartuzów czy cystersów. To zamieszanie wiąże się częściowo z rozwojem w XII i XIII w. innego typu życia oddanego Bogu, tj. powstaniem zakonów: kanoników regularnych, zakonów rycerskich, żebrzących oraz kleryków regularnych. Nowo powstałe zakony łączyły jedyny wówczas istniejący sposób życia monastycznego z pracą duszpasterską, walką orężną z niewiernymi, z kaznodziejstwem oraz stawiały na pierwszym miejscu działalność apostołską. Przejęły one wprawdzie wiele cech właściwych monastycyzmowi, lecz w bardzo zmienionej, złagodzonej formie, co przyczyniło się do zatarcia charakterystycznych cech duchowości czysto monastycznej. Monastycyzm utracił swą oryginalność i pierwotne znaczenie, a samo pojęcie – jednoznaczność i klarowność.

Obecnie istnieje duże zainteresowanie życiem monastycznym, zwłaszcza w tych krajach Europy Zachodniej, gdzie kształtowały się jego początki. Klasztory kontemplacyjne i mnisze są nawiedzane przez wiernych poszukujących tu często odpoczynku, ciszy i odosobnienia, tak sprzyjających modlitwie oraz osobistej refleksji. Wyrazem tego zainteresowania jest również podejmowanie wciąż nowych badań w zakresie historii i kultury monastycznej także przez wiernych świeckich. Przykładem może być Mariella Carpinello – Autorka recenzowanej publikacji. Zajmuje się ona historią monastycyzmu, wydała szereg publikacji z tej dziedziny, bierze udział w programach telewizyjnych i radiowych podejmujących to zagadnienie. Prowadzi również kursy i seminaria, a nawet jest zapraszana przez wiele instytucji i klasztorów włoskich na konferencje na temat Reguły św. Benedykta i historii monastycyzmu, zwłaszcza żeńskiego.

Pomimo wzmoczonego w ostatnich latach rozwoju badań nad omawianym zagadnieniem, wciąż brakowało całościowego opracowania historii monastycyzmu żeńskiego. W dużej mierze zostało to spowodowane niewielką liczbą źródeł dotyczących życia mniszek w porównaniu z bardzo licznymi świadectwami monastycz-

zmu męskiego. Mniszki żyły zawsze w większej izolacji, a ich archiwa, znajdujące w pomieszczeniach objętych ścisłą klauzurą nie zawsze udostępniano badaczom. Stąd należy docenić trud M. Carpinello, która mimo tych przeszkód podjęła się napisania pierwszej monografii poświęconej historii monastycyzmu kobiet od momentu jego powstawania do czasów współczesnych.

Na recenzowaną pozycję składa się spis treści (s. 5), krótki wstęp (s. 9-10), dwa-naście rozdziałów z przypisami końcowymi o oddzielnej numeracji (s. 291-312), bibliografii poszczególnych rozdziałów (s. 313-325), indeks nazwisk (s. 327-342) oraz indeks miejscowości (s. 343-349).

W rozdziale pierwszym, zatytułowanym *Pierwsze mniszki chrześcijańskie*, Autorka ukazuje sylwetki pierwszych chrześcijanek przejawiających głębsze pragnienie doskonałego naśladowania Chrystusa i poświęcenia swego życia wyłącznie Bogu. Wśród nich wymienia dziewice oraz męczennice z czasów prześladowań. Opisuje sposób życia w klasztorze założonym w III wieku przez Marię, siostrę św. Pachomiusza, twórcę życia cenobickiego (wspólnego), następnie zatrzymuje się na postaci Makryny, siostry św. Bazylego, oraz stylu życia w klasztorze przez nią kierowanym. W dalszej kolejności wspomina fakt, że św. Augustyn biskup Hippony, wspierał swą siostrę – wdowę fundującą klasztor żeński w tym mieście. Autorka przywołuje też monastycyzm eremicki, praktykowany także przez kobiety, jako doświadczenie skrajnego odosobnienia, samotności i ascezy, opisuje również sposób życia wdów chrześcijańskich na przykładzie Olimpii z Konstantynopola oraz nawróconych grzesznic. W końcowej części rozdziału wspomina o wspólnocie niewiast Rzymu, w tym m.in. o Pauli i Marcelinie, zgromadzonych wokół św. Hieronima, poświęcających się głębszemu życiu duchowemu i studium Pisma Świętego.

W rozdziale drugim ukazany został wpływ normatywny św. Benedykta z Nursji i św. Cezarego z Arles na kształt monastycyzmu żeńskiego. Św. Benedykt – w odróżnieniu od swych poprzedników czyli św. Pachomiusza, Bazylego i Augustyna – nie kieruje żadnym klaszturem żeńskim, ale w kręgu jego oddziaływania jako ojca i nauczyciela życia monastycznego znajdowała się kobieta – jego siostra Scholastyka, która mieszkała w pobliżu klasztoru założonego przez św. Benedykta. Autorka opisuje też ostatnie spotkanie św. Scholastyki z bratem oraz jej śmierć, konkludując, że stanowi ono model relacji między mnichami i mniszkami. Ci pierwsi często są zobowiązani do opieki nad tymi drugimi zarówno w zakresie materialnym jak i duchowym. Większą część rozdziału Autorka poświęca działalności Cezarego z Arles, założyciela klasztoru dla dziewic w Arles oraz twórcy reguły pt. *Regula Sanctarum Virginum*, w myśl której mniszki dzięki ścisłej klauzurze żyły w całkowitym oddaleniu od świata, nie opuszczając klasztoru aż do śmierci i poświęcając się kontemplacji, studium Pisma świętego i pracy.

W trzecim rozdziale pt. *Pierwsze mniszki benedyktyńskie: kontemplacja i misja* ukazany został rozwój żeńskiego ruchu monastycznego m.in. w Irlandii i Anglii (pod wpływem działalności św. Kolumbana), oraz w Germanii (dzięki św. Bonifacemu). Następnie Autorka bardzo szczegółowo przedstawia powstanie i losy poszczególnych klasztorów żeńskich w Chelles, Jouarre, Remiremont, Maubenge, Nivelles, Folkestone, a także biografie wielu mniszek, głównie księń stojących na czele wspólnot klasztornych, współdziałających z Kolumbanem i Bonifacym. Wskazuje także na odmiennosc monastycyzmu żeńskiego w tych krajach polegającą m.in. na braku ścisłej klauzury, na możliwości opuszczania klasztoru w niektórych sytuacjach, podejmowaniu działalności edukacyjnej oraz poddaniu klasztorów miejscowym biskupom lub klasztorom męskim.

Rozdział czwarty ukazuje rozwój monastycyzmu żeńskiego na zachodzie Europy w wiekach VIII-XI. Wiąże się on z panowaniem Karola Wielkiego i Ludwika Pobożnego oraz z działalnością św. Benedykta z Aniane – bezpośredniego animatora odnowy życia monastycznego, dążącego do powszechnego wprowadzenia Reguły św. Benedykta w klasztorach mniszych, rozwoju liturgii, wyjaśniania Reguły oraz do centralizacji życia mniszego. W dalszej części rozdziału M. Carpinello omawia reformę kluniacką mając na uwadze klasztory żeńskie. Dużo miejsca poświęca pierwszemu żeńskiemu klasztorowi benedyktynek kluniackich w Marcigny (Burgundia), a następnie przedstawia sytuację monastycyzmu żeńskiego w Germanii, i Hiszpanii, Italii i Polsce. Nie pomija też tzw. rekluzji – rozpowszechnionej w epoce eremityzmu, a praktykowanej w tym czasie przez mniszki żyjące w pojedynkę nie w miejscach niebezpiecznych i dzikich, lecz wśród czterech ścian w zamkniętej celi. Tego rodzaju mniszki można było spotkać w średniowieczu we wszystkich krajach Europy Zachodniej.

Rozdział piąty pt. *Pełnia złotego wieku: dziedziny klasztornej i kultura* poświęca Autorka wspomnianej w poprzednim rozdziale rekluzji, opisując szczegółowo wygląd celi mniszek, ceremonię ingresu do niej, sposób życia, modlitwę i pracę. W rozdziale tym przedstawia również konwerski – nową formę żeńskiego życia monastycznego pojawiającego się w XII wieku, omawia też liczne fundacje klasztorów żeńskich i ruchy reformatorskie monastycyzmu kobiet, ukazując jednocześnie ich wpływ na rozwój i szerzenie się kultury europejskiej na Zachodzie. Autorka zauważa, że surowe oddzielenie mniszek od świata nie stanowiło tu przeszkody, ponieważ mniszki prowadziły jednocześnie studia biblijne oraz niejednokrotnie działalność literacką, a przy klasztorach pojawiały się szkoły dla dziewcząt.

Rozdział szósty został w całości poświęcony cystersom i cysterskom. Po przedstawieniu historii powstania zakonu Autorka skupia swą uwagę na klasztorach cysterek, poświęcając wiele miejsca pierwszemu klasztorowi żeńskiemu

w Molesmes. Omawia sposób formacji mniszek, ich pracę, modlitwę oraz podział społeczności klasztornej na mniszki chórowe, konwerski, braci konwersów, oblatki oraz osoby świeckie. Podaje też przykłady wybitniejszych mniszek-cysterszek. Na zakończenie Autorka ukazuje kształtowanie się nowego rodzaju kultury monastycznej w poszczególnych krajach europejskich dzięki powstaniu zakonu cystersów.

Prorokinie i mistyczki u schyłku Średniowiecza to tytuł siódmego rozdziału recenzowanej publikacji, w którym M. Carpinello przedstawia przyczyny kryzysu i upadku monastycyzmu żeńskiego mającego swe źródło po części w kryzysie Kościoła związanym z niewolą awiniońską papieży i schizmą wschodnią. Ale i w tej epoce pojawiają się osobowości mające doniosłe znaczenie dla monastycyzmu żeńskiego, takie jak Brygida, patronka Szwecji, Maria z Bretanii, Franciszka Rzymianka, których życie było powrotem do źródeł monastycyzmu.

Ósmy rozdział ukazuje wpływ reformacji na monastycyzm, w tym głównie żeński. Przyjęta na terenie Niemiec zasada *cuius regio, eius religio* powodowała, że losy klasztorów zależały od przekonań seniora danego kraju. Jeżeli więc książę przechodził na protestantyzm, klasztory ulegały kasacie a ich dobra konfiskacie. Zdarzały się też przejścia całych klasztorów na protestantyzm. W dalszej części rozdziału M. Carpinello kreśli w sposób bardzo szczegółowy upadek klasztorów mniszek w niektórych krajach Europy.

Rozdział dziewiąty zatytułowany *Odrodzenie charyzmatów w epoce potrydenckiej*, przypomina zasady reformy trydenckiej w odniesieniu do klasztorów mniszek, a następnie ukazuje wpływ tej reformy na życie klasztorów mniszych, poświęcając dużo miejsca głównym reformatorkom życia mniszek w krajach europejskich.

Rozdział dziesiąty opisuje koleje monastycyzmu w XVIII i XIX wieku, a więc w okresie prześladowań, rewolucji i przewrotów narodowych niosących ze sobą kasatę klasztorów, a w niektórych krajach prawie całkowity zanik życia zakonnego. Z drugiej jednak strony – jak zauważa Autorka – próby zniszczenia życia zakonnego rodziły reakcję odwrotną w postaci zakładania nowych zgromadzeń zakonnych o ślubach prostych, bez klauzury, często nawet bez habitu oddających się różnorodnym dziełom apostołskim, takim jak nauczanie oraz troska o chorych, ubogich i dzieci osierocone. Zgromadzenia te – aczkolwiek w swej organizacji nawiązują do sposobu życia mniszek – ze względu na prowadzone dzieła rezygnują z duchowości właściwej monastycyzmowi.

W rozdziale jedenastym Autorka przedstawia rozwój nowej formy życia monastycznego kobiet, które nie jest już zamknięte w ścisłej klauzurze, lecz zaangażowane bardzo mocno w życie świata, aczkolwiek zawsze przystosowane do kontemplacji według reguły św. Benedykta.

Ostatni, dwunasty rozdział zatytułowany *Monastycyzm żeński a kontynuacja duchowa*, jest spojrzeniem na życie mniszek w XX wieku. Jak wynika z relacji Autorki, także obecnie można spotkać w monastycyzmie żeńskim najbardziej surową jego formę tj. rekluzję praktykowaną na sposób antyczny. Jako przykład tego zjawiska M. Carpinello opisuje drogę powołania i sposób życia w zamknięciu Julii Crotta, Amerykanki włoskiego pochodzenia, żyjącej przy kamedułkach w klasztorze św. Antoniego na Awentynie, zmarłej w 1990 roku. W dalszej części rozdziału Autorka ukazuje wpływ *Vaticanum II* na odnowę życia mniszek polegającą m.in. na powrocie do *lectio divina* oraz do surowszego przestrzegania klauzury, a także na przykładzie kilku klasztorów omawia inne zmiany wynikające z odkrywania przez mniszki na nowo źródeł monastycyzmu i mające na celu powrót do tych początków.

Cechą charakterystyczną monastycyzmu żeńskiego XX wieku – jak zauważa Autorka – jest także zakładanie klasztorów w tych krajach, gdzie nie były one dotychczas znane, np. w Argentynie, Wenezueli, Indonezji, Meksyku, na Filipinach i Madagaskarze, w Kongo, Ekwadorze, Nigerii i Chile. Rozwój żeńskiego życia monastycznego przejawia się również we wzroście liczby powołań, tak bardzo widocznym chociażby na przykładzie trapistek, które przed Soborem Watykańskim II posiadały tylko 15 klasztorów podczas gdy obecnie mają ich ok. 70.

Lektura recenzowanej książki, wnikliwie przedstawiającej specyficzne cechy życia mniszek i ukazującej historię niektórych instytucji właściwych życiu monastycznemu, pozwala szerzej spojrzeć na szereg zasad obowiązujących także w instytucjach życia konsekrowanego o charakterze apostołskim, które przecież wyrastają z monastycyzmu.

Konkludując należy podkreślić, że publikacja M. Carpinello jest pierwszą naukową próbą opisu rozwoju monastycyzmu żeńskiego i może stanowić dobry początek dla kolejnych opracowań. Na szerszy opis czeka – jak sama Autorka w zakończeniu publikacji sugeruje – problematyka monastycyzmu ostatnich dwóch wieków a zwłaszcza jego rozprzestrzenienie się na szereg krajów pozaeuropejskich, jako że temat ten nie mógł być wyczerpany w ramach w dwóch krótkich rozdziałów. Należy sobie życzyć, aby także w Polsce tematyka historii monastycyzmu żeńskiego stała się przedmiotem bardziej szczegółowych badań naukowych, które zaowocują pozycją monograficzną, ponieważ – jak dotychczas – zagadnienie to traktowane jest marginalnie, opisywane selektywnie w różnych publikacjach poświęconych monastycyzmowi męskiemu i zawsze w jego cieniu.